

...CAR D'AMANTS COM NOSALTRES EN SÓN PARITS BEN POCS

TOMÀS LLOPIS I GUARDIOLA

La relació entre Ausiàs March i Vicent Andrés Estellés ha estat convenientment explicada per Jaume Pérez Montaner¹ fins al punt que com ell mateix diu sobre la paternitat literària de March en l'obra estellesiana: “Al capdavant, no són els fills sinó els pares els qui engendren i elegeixen; elegeixen un fill o successor que pugui estar a la seua altura, que siga capaç de perpetuar a través del temps una força o uns afanys, uns trops que el puguen fer reviuere”. De tota manera, cal que es done, com en aquest cas, una reciprocitat, una acceptació de l'herència i Estellés, com cap altre poeta de la literatura catalana, ha assumit la veu ausiasmarquià i n'ha sabut treure el millor profit.

El nostre treball se centra en una lectura del poema “Els amants” llegit “a l'ombra” d'Ausiàs March amb la intenció de destacar un aspecte, mínim però ben significatiu, d'aquesta relació. Una relació que les citacions literàries que encapçalen els poemes del *Llibre de meravelles*, a banda de moltes altres consideracions a l'obra general d'Estellés exposades per Pérez Montaner, posa de manifest com en aquest llibre es dona una

¹ Pérez Montaner, Jaume: “Vicent Andrés Estellés a l'ombra d'Ausiàs March”. <http://www.lanccen.cam.ac.uk/MML/CATALAN.HTM>

"Retrat de Ginevra dei Benci", de Leonardo Da Vinci (National Gallery, Washington).

Autors Aparicions

Ausiàs March	19
R. de Corella	4
Anònim	3
Pere March	3
J. de s. Jordi	2
J. Timoneda	2
A. Canals	1
A. Turmeda	1
Arnau de Vilanova	1
Arnau March	1
Betriu de Dia	1
Guillem de Berguedà	1
Jaume Roig	1
Joan B. Anyès	1
Joan B. Roig	1
Jofre Rudel	1
León Felipe	1
Lluís de Vilarasa	1
Martí Garcia	1
Miquel Batllori	1
Pere III	1
Pere Torroella	1
Sir. John Talbot D.	1
T. Llorente	1
Total	51

de les simbiosis més colpidores entre dos poetes de la nostra literatura. Les dinou referències a March, front a les quatre de Corella i totes les altres, mostren un clar avantatge en les preferències d'Estellés.

Una impressió provisional fa pensar que Estellés cita March tot prescindint del conjunt textual de procedència. Sembla, per una altra banda, tractant d'endevinar intencions, que el coneixement, profund, que té Estellés de March li permet presentar en aquest poemari una galeria de noms en gran part indefugibles per a tothom que vulga conèixer la nostra història literària. Per tant, hi ha una voluntat didàctica inicial en totes aquestes referències. Més endavant, com també assenyala Pérez Montaner, al *Llibre dels poetes*, es fan evidents els homenatges estellesians als seus "pocs i bons amics" i, no cal dir-ho, la sembra que en fa l'autor al llarg de la seua vasta obra no fa més que confirmar aquest punt.

Una de les referències més directes a March, del *Llibre de meravelles* és el poema "Ací":

Ací

"Deixant amics e fills plorant entorn"

AUSIÀS MARCH

Ací estigué la casa on visqué Ausiàs March.
D'ací el tragueren, mort, amb els peus per davant,
envers la catedral. Carrer de Cabillers,
la Plaça de l'Almoïna. Penses els darrers anys
d'Ausiàs March, perplexe amb la vivacitat
dels poetes locals, de l'horta de València.
Jo sóc aquest que em dic... Es colpejava el pit,
el puny com una pedra, insistint foscament.
I se'n tornava a casa, irritat, en silenci,
barallant l'epigrama ple de dificultats.
unes banalitats del tot insuportables.
Un dia es va morir com es mor tot el món.
Jo sóc aquest que em dic... Agafats de les mans,
vàrem llegir la làpida. I seguirem, després
pel carrer de la mar. Ens atreia la casa.
I altre dia tornarem. I hem tornat molts de dies.
Carrer de Cabillers, la Plaça de l'Almoïna.
Hem entrat a la Seu; hem vist la sepultura
d'Ausiàs; hem mirat aquell Sant Vicent, vell
que pintà Jacomart. Tornem algunes voltes.
El carrer de la Mar, el de les Avellanés.
Ací estigué la casa on visqué Ausiàs March.
Ací, de cos present, estigué Ausiàs March.
De cos present. Jo sóc aquest... Un sagristà
de la Seu em contava com referen el cos
d'Ausiàs, amb fils-ferro, enllaçant trossos d'ossos.
Un migdia de llum exasperada, anàrem
a Beniarjó; collires unes flors en un marge:
les volies deixar en aquelles ruïnes.
Creuàrem en silenci les ruïnes, pensàrem
Ausiàs March allí, l'esclava de cinc mesos,
amb el fill bord creixent-li; retornarem després
a Gandia; tu duïes les flors en una mà.
En eixir de Gandia les llançares a l'aire,
a l'aire de Gandia i de Tirant lo Blanc.
Jo sóc aquest que em dic... Carrer de Cabillers,
la Plaça de l'Almoïna. La teua mà en la meua
com un grapat de terra, arrelats l'un en l'altre.

Patí gòtic dels Almiralls d'Aragó,
València.

Al marge de les evocacions toponímiques i de la insistència en la precisió dels escenaris compartits per un i altre poeta, cal parar esment en l'anàlisi de les persones gramaticals del text: En primer lloc, és molt freqüent al poemari que comentem la presència del tu poètic, adés com a imatge en el mirall adés, però no tan sovint, com a apòstrofe. En qualsevol dels casos, aquesta fórmula permet el desdoblament del poeta: "Venies d'una llarga família de forners", "assumiràs la veu d'un poble", i encara "Pense que ha arribat l'hora del teu cant a València". Però també l'apòstrofe: "Ets de la quinta del 42. Et veig" al costat de la combinació entre el jo plural i el jo líric: "De dalt de la passarel·la contemplàvem els trens" ... "El meu braç et cenyia l'adorable cintura".

Tota aquesta variació de veus, repartida al llarg del llibre, es combina sàviament a "Ací" per tal de donar un toc d'ambigüitat a l'hora de conèixer els actors del poema: Per una banda, el locutor-Estellés recorda alguns passatges de la biografia de March, el procés de producció dels seus textos i, fins i tot, algun dels seus versos més emblemàtics: "Jo sóc aquest que em dic...". És clau el vers 12: "Un dia es va morir com es mor tot el món". Amb aquesta frase i amb les referències a la sepultura sembla que Estellés tanque el tema poètic de la vida de March, tot presentant-lo com "un entre tants" mortals.

Per una altra banda, cal fer atenció a l'ús de la segona persona. Una primera lectura del poema fa referència a uns passeigs per València en companyia d'una persona. Uns versos de la *Declaració de principis al Mural del País Valencià* aclareixen perfectament aquest punt:

Ara com ara em veig al costat d'una dona,
filla, com jo, del poble,
nascuda a Gandia,
pels carrers de València en uns passeigs interminables.

me l'he estimada molt.
molt més que els versos de Virgili i Horaci,
criatures secretes que em proporcionaven alegria.

.....

el fet més lluminós de la meua existència
és haver conegut aquesta dona que encara m'acompanya
amb el seu silenci i la seua conformitat,
i haver creuat, amb ella, els carrers de València,
aquells dies de festeig i projectes que mai no s'han acomplit.

.....

l'un al costat de l'altre vàrem recórrer la ciutat.
de vegades no ens déiem res.
tot ho haurien dit March o Roís de Corella.

Al mateix poema, com ja havia fet March amb dona Teresa, Estellés identifica la seua acompanyant:

com no t'he de recordar, com no he de fer-te un lloc
ací
en aquest llibre,
Isabel,
filla meua,
amarga i dolça filla meua?

"Dánae", de Jan Gossart, Mabuse, detall (L'Ermitage, Sant Petersburg).

I en un altre nivell de record, suggerit per un canvi de la segona persona a la primera, Estellés se situa com a centre de la narració:

...Un sagristà
de la Seu *em* contava com referen el cos
d'Ausiàs, amb fils-ferro, enllaçant trossos d'ossos.

Però en tot el poema plana la presència d'Ausiàs March, també confirmada al Mural i superposada, en un altre pla a la presència –o absència puntual– d'Isabel:

m'he estimat molt Ausiàs March. la seua fosca veu
ressonava en algun aljub perdut a la muntanya.
l'he estimat molt i li he dedicat moltes de les meues hores.
ha estat el meu adust company inseparable.
hi ha hagut moments de la meua vida que m'han estat entenedors
gràcies a ell. He assistit, amb espant, a la seua
velledat. He fet que l'estimassen els meus fills,
no sols com a matèria de textos, sinó com un ésser
que vivia i moria, que lúcidament assistia al seu desésser.

Aquesta dualitat, ens suggereix la idea de l'obra marquiana sempre present en el poeta viu: el desdoblament, tan freqüent en Estellés, pertany ara a March, un home que es mor, com tot el món, i un poeta, l'obra del qual perviu al llarg dels segles i és evocada insistentment com un acompanyant, com una veu –recordem les dinou aparicions en aquest llibre–, en els diversos passeigs de (re)construcció del món poètic d'Estellés. L'ambigüitat, com si el poeta temés que fos revelada, apareix de nou a partir del ver 27 i sobretot als versos 28-29 i 33-34, en què el tu torna a referir-se al propi Estellés, però els dos versos finals donen lloc a noves possibilitats:

...La teua mà en la meua
com un grapat de terra, arrelats l'un en l'altre.

Una comparació que suggereix el procés de descomposició física i que contrasta amb una altra de paral·lela referida a la dona i extreta també del *Mural*:

m'he proposat narrar-ho tot perquè és així com vaig pujar,
amb la mà d'una dona dins la meua com un ocell mullat,
el pedregós altar de la pàtria,

Vida cortes benestant i amb bondó
de tot. Miniatura d'un ms. de 1460
de la *Història d'Alexandre el Gran*,
de J. Vauquelin (Musée du Petit
Palais, París).

S'ha produït el viatge iniciàtic del poeta-fill i finalment ha arribat a trobar-se espiritualment amb el pare. No importa qui cull les flors o qui les llança a l'aire, recordem que és "l'aire de Gandia i de Tirant lo Blanc" –en una nova evocació– però no el d'Ausiàs March per tal d'evitar un distanciament entre pare i fill que impedís la comparació final.

Vistes així les coses podem afirmar que la figura de March representada per la seua obra, és a dir per allò que sobreviu a la mort, acompanya Estellés en el seu periple per la València de la postguerra. "Es desperta Ausiàs March en el vas del carner", dirà Estellés en un altre poema, precisament intítulat "No escric Èglogues", tot al·ludint Garcilaso.

El contrast entre la recepció estellesiana d'un i altre poeta ens sembla especialment revelador. És sabut que el garcilasisme té una influència cabdal en els primers anys de la formació del poeta de Burjassot². Estellés no escriu Èglogues en sentit estricte, però n'aprofita l'estructura per a presentar conflictes amorosos urbans i situats en un espai i en un temps poc propicis per a la idealització i els tics retòrics que acompanyen tradicionalment el gènere. Ans al contrari, ací Estellés aprofita el poeta oficial del règim per a mostrar precisament allò que la dictadura pretenia ocultar. Diríem que la petja de Garcilaso sembla purament epidèrmica, formal, si no fos perquè no es pot capgirar un model literari sense tenir-ne un bon coneixement³. Però la negativa explícita del poeta a seguir-lo suposa una presa de posició contundent i un compromís cívic que Estellés no abandonarà mai. De retruc, Estellés, en elaborar les seues antièglogues troba un model de llenguatge propi i molt més acostat en el seu dramatisme al del poeta de Gandia, turmentat com ell per causes més o menys compartides, i amb ell, salvant les distàncies podria haver compartit altres versos i altres actituds:

“Lleixant a part l'estil dels trobadors” (XXIII, 1)

Podria haver dit també el poeta de Burjassot, en superar els models de la preceptiva literària imposats per la cultura oficial de l'època i l'estètica de les generacions anteriors a ell.

“Ací” implica, per una altra banda, un cant a la toponímia compartida, Estellés, en recórrer els mateixos llocs per on havia passat i viscut March s'hi identifica totalment i es confessa, com ell, un poeta “local de l'Horta de València”.

No cal insistir en els múltiples punts temàtics i estilístics entre un i altre poeta. Però, en tot cas, val la pena de recordar que tots dos comparteixen la condició de poeta i, per tant, gaudeixen de l'avantatge que dóna el fet de poder servir-se de la paraula per a les conquestes amoroses. El cas de March és ben explícit, la seua megalomania amorosa i la consciència de viure en un temps singular l'obliga a parlar-ne (VII):

Si fóssem nats, vós e jo, entre els antics,
lai quan amor amant se conqueria
sens practicar alguna maestria,
lo vostre cor no fóra tan inics.

La “maestria” del poeta és una arma per a l'amor, evidentment, i tant un com l'altre se'n serveixen en els seus textos. Així, al poema CXXIIa, March sembla preocupat perquè es fa vell i tem que la vellesa invalide les seues arts oratòries per a la conquesta amorosa:

Ja la edat a mi no és cominal.
Seré jutjat de tots per galant vell
i a dones plau l'hom quan és jovencell:
totes són carn i en carn és llur cabal.
Tant quan a ço, recapte els donaré:
dels membres só bé proporcionat,
mas és lo mal que l'ull tinc ja ruat
i en llur esguard vell me reputaré.
Moltes raons bastament los diré,
mas no iré per los carrers cantant:
a dones plau l'hom qui va folleiant.

"Retrat d'una dona", de Lucas Cranach el Vell (Akademie der Bildenden Künste, Viena).

² Sobre aquest punt, i sobre molts altres de l'obra d'Estellés i especialment del *Llibre de meravelles*, cal citar l'aportació rica i suggeridora de PÉREZ MONTANER, Jaume: *Poesia i record*. La forest d'Arana. València, 1994.

³ FUSTER, Joan: “Nota -provisional i improvisada- sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés”. Dins V.A.E. *Recomane tenebres. Obra completa, 1*. València, 1972.

"L'ofrena del cor", tapis francès del segle XV (Musée de Cluny, París).

⁴ RIQUER, Martí de: *Història de la literatura catalana*. vol II, p. 545. Barcelona, 1980.

Estellés, per la seua banda, comparteix la consciència de l'envelliment però no es resigna, com March, a conformar-se demanant un falcó; ell confia en les seues possibilitats:

Veniu, oh vosaltres, dubtosament donzelles.
veniu a veure el vell poeta.

amablement us ha de rebre.
és vell, és massa vell, el vell poeta.
però, ah, és una glòria, per més que encara estrictament local.
podeu tocar-lo fins i tot, no mossega.

aneu, però, amb cura, no us arruïxe se semen.

L'amor i les distintes concepcions és, entre altres, un tema compartit profundament per un i altre poeta, pels dos grans poetes, si més no, de l'Horta de València. March no s'estalvia l'advertiment al poema XXV:

Reclam a tots los meus predecessors,
cells qui amor llur cor enamorà,
e los presents e lo qui naixerà
que per mos dits entenguen mes clamors.

Amb la distància dels segles, sembla que aquests versos vagen adreçats només a un amador molt especial o, si més no, a una persona capaç d'entendre profundament el missatge del poeta de Gandia. En el fons, per a March, allò que compta és el conflicte heretat sobre les diverses concepcions de l'amor. Ell representa un punt innovador respecte de la concepció de la dona en l'amor. Com diu Riquer: "El que féu Ausiàs March, i no feren trobadors ni italians, és considerar la dama simplement com a dona: amb virtuts i vicis, amb fermesa i amb feblesa, un ésser capaç de pecar i de fer pecar el poeta"⁴. Per això estableix tan clarament les diverses maneres de l'amor:

La carn vol carn, no s'hi pot contradir.
Son apetit en l'hom pren molta part.
Si no és unit ab l'arma, tost és fart:
d'ells dos units sent hom un terç eixir.
Aquell qui sent d'esperit pura amor
per àngel pot anar entre les gents:
qui d'arma e cos junts ateny sentiments
com perfet hom sent tota la sabor.

Estellés, en canvi, alliberat de la por al pecat, el que fa es situar l'amor en la seua justa dimensió, inserit en la història i en el seu temps. Certament en alguns poemes assaja el tema de l'amor espiritual, per exemple a "No escric èglogues":

No hi havia a València dos comes com les teues,
amb la viva alegria de la virginitat.
Sempre venies, mai no arribaves del tot,
i jo et volia així, i jo ho volia així:
Nasquí per aguardar-te, per veure com venies.
Inútilment recórrec els crepuscles, les nits.

Però tot seguit evoca amors amerats de sensualitat:

La festa dels sentits ballant entorn de l'ànima,
ballant damunt la brossa a la llum de la lluna.
No hi hagué en l'antic Regne de València un amor
com aquell, com el nostre, la gran fúria de viure.

que es podrien resumir amb un vers del poema següent, "Un amor, uns carrers":

"Tots els amors, l'amor; l'amor, tota la vida."

Així, amb aquesta síntesi precisa del poeta de Burjassot, arribem al seu poema més famós: "Els amants". Probablement, aquests versos han aconseguit al nostre país la glòria del reconeixement popular, un reconeixement que els ha convertit en un emblema nacional, en un mite literari del qual sembla que estem tan necessitats. Sens dubte, cal agrair a Ovidi Montllor la versió que en va fer, aquella força amb què conclouïa la recitació:

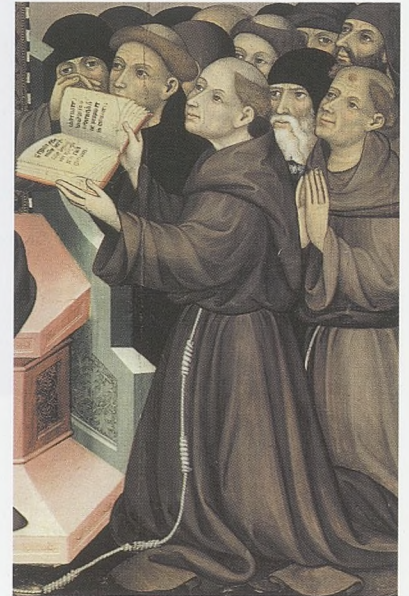
No hi havia a València dos amants com nosaltres,
car d'amants com nosaltres en són parits ben pocs.

La idea del vers inicial del poema queda perfectament arrodonida al final després que el poeta ens haja anunciat que parlarà de dos grans amants i ens haja contat una bella història d'amor, viva només en el record i ampliada en altres poemes seus com els que hem mostrat més amunt. Tanmateix es tracta d'una història explicada amb múltiples referències literàries, López-Picó, Petrarca, Riba i Bécquer, que exemplifiquen les diverses maneres d'entendre l'amor i la voluntat d'arribar a la plenitud d'un "amor educat" però impossible en aquest cas. Tanmateix, els amants es lliuren a la brutalitat dels rebolcons, els besos i els arraps. El conflicte marqujà, així, està servit i resolt. No hi ha ni pecat ni déu que castigue un amor salvatge sinó que hi ha la vida, les vides que cobren sentit precisament a través o gràcies a l'amor.

El conjunt i l'estructura del discurs estellesià prepara, però, una volta més per a l'ambigüitat: En un altre nivell de lectura, tal com hem vist a "Ací", Estellés podria amagar en aquest poema un recurs d'arrels ben antigues com els vells exemples de què se servien Eiximenis, sant Vicent Ferrer i tants altres doctrinaris medievals per a explicar allò que els llecs no podien entendre d'una altra manera. March parla dels seus amors i usa profusament la comparació per a manifestar els seus sentiments. Estellés, però, no la necessita perquè ell mateix és l'exemple que li cal per a concloure un poema escrit amb un exemple i una conclusió. La seua pròpia i personal història d'amor, ampliada com hem vist al *Mural* i en el conjunt de la seua obra, s'insereix en un nivell d'enunciació que no exclou altres possibilitats d'interpretació a un altre nivell.

Encara ens cal tornar als versos del poema LXXIX de March a propòsit de la seua condició de millor amant:

Los colps d'amor són per tres qualitats
e veure es pot ab les fletxes que fir,
per què els ferits són forçats de sentir
dolor del colp segons seran plagats.
D'or e de plom aquestes fletxes són
e d'un metall que s'anomena argent:
cascú d'aquests dóna son sentiment
segons que d'ells diferença ha en lo món.
En aquell temps que primer d'aquest fon
les fletxes d'or amor totes llançà
e, desmembrat, una se n'aturà
ab què em ferí, de què viure abandon.

Frares franciscans, detall del retaule de Santa Clara, de Lluís Borrassó, 1414 (Museu Municipal de Vic).

Potser no resulta gens agosarat pensar que Estellés, després de viure un amor tan intens com el narrat, s'hagués sentit també tocat per una sageta d'or.

El conjunt d'indicis sobre la relació entre March i Estellés exposats fins ací, els escenaris compartits pels dos poetes, la superació en cada cas de models anteriors en benefici d'una veu poètica més personal, la mateixa condició de poetes de l'amor, anècdotes relatives a la biografia personal com és el cas de l'envelliment, l'actualització respectiva del paper de la dona en l'amor i la reflexió sobre aquest tema que es resitua en el temps de cadascun, la fusió poètica d'un i l'altre i, sobretot, les ambigüitats d'Estellés en alguns versos del *Llibre de meravelles*, tal com hem assenyalat, permeten una lectura de "Els amants" segons la qual, conscientment o inconscient, una vegada més, Estellés podria estar fent un altre exercici d'acostament al seu pare literari en considerar-se, com aquell, un altre dels grans enamorats en tant que fins i tot podria haver superat el vell conflicte patern entre els diversos amors.

L'ambigüitat, allò que Estellés no diu, dona al poema un doble sentit verament eficaç, el recurs de l'exemple i aquest intent d'oferir algunes claus de lectura fan pensar, però, que els millors amants, en una lectura més subjectiva, podrien ser també el pare i el fill. L'herència, doncs, no és només poètica sinó vivencial també... "car d'amants com nosaltres en són parits ben pocs." El llibre d'Estellés continua després del poema que ens ocupa amb nous i diversos exemples d'amor, un amor de vegades "tan gran com la Seu de Mallorca", un amor "inserit, quina cosa, en la història!".

"a joc de daus vos acompararé"
(Ausiàs March). Miniatura del ms.
fet a Sevilla el 1283 dels *Libros de
ajedrez, dados i tablas*, d'Alfons X
el Savi. Mostra dues dones jugant
al "tric-trac" (Biblioteca del monestir
de El Escorial, Madrid).

“lo caminant és en terrible glay”

POESIA CXXI

FRANS MINNAERT

“No guart avant ne membre lo passat”

POESIA LXXVIII

FRANS MINNAERT